

7 AUGUSTUS 2011

Welkom aan u, aan jullie allen, hier op deze zondagochtend midden in de zomer, midden in de vakantie!

U weet het, deze zomermaanden lezen wij hier niet uit de Bijbel, maar uit andere boeken die ons hopelijk ook inspiratie schenken. Vanochtend is dat zelfs het oudste verhaal dat de mensheid bewaard heeft, geschreven in spijkerschrift, op steen, in Mesopotamië, het huidige Irak, lang voor onze Bijbel op schrift werd gesteld : het Gilgamesj epos.

Dit heldendicht is het verhaal over koning Gilgamesj, de koning van Oeroek, die geleefd moet hebben zo'n 27 eeuwen voor Christus. Ongeveer zeven eeuwen later, dus rond 2000 jaren voor ons jaar nul is het verhaal opgetekend van zijn heldendaden, zijn verlangen naar onsterfelijkheid, en zijn vriendschap met Enkidu, de andere hoofdpersoon van het verhaal.

Wat we lezen zijn fragmenten uit een religieus verhaal : goden spelen er een hoofdrol in, geen verre, onzichtbare goden, maar zeer menselijke, dichtbij goden. De mensen erin, hoe verschillend ook van ons in hun uiterlijk bestaan, kennen een binnenkant - verlangens, angst liefde en rouw - die precies op de onze lijkt.

Het verhaal is geschreven in een tijd en beschaving waarin de man de dienst uitmaakte. Vrouwen zijn er voor seksualiteit, schepping, zorg, maar de liefde gaat hier vooral naar de man. Het koppel Gilgamesh en Enkidu doen denken aan het Bijbelse tweetal David en Jonathan. Het is toeval, maar wel een aardig toeval, dat we deze vaak homo-erotische tekst lezen in het weekend van de Gay-Pride..

Geen toeval is het dat dit Gilgamesj epos op veel momenten doet denken aan de Bijbel. De schrijvers van de Bijbel leefden in eenzelfde cultuur en met dezelfde verhalen als de vertellers van dit gedicht. Sommigen hebben het waarschijnlijk gekend en er inspiratie in gevonden. U zult dat zo dadelijk horen. Het spijkerschrift van dit boek werd in Engeland ontcijferd in dezelfde tijd waarin Darwin daar zijn ontdekkingen over de evolutie wereldkundig maakte. Onder bijbelgeleerden brachten beide gebeurtenissen een ommekeer teweeg in hun denken. Vanaf die tijd, niet zo lang geleden, zijn Christenen de Bijbel - van Genesis tot de Evangelies - anders gaan lezen, zoals steeds meer moslims dat nu ook met de Koran gaan doen : als een verhaal van mensen over hun God.

Laat ons, voordat we gaan luisteren naar dit heldendicht van en over onze heel verre voorouders en hún goden, onze eigen ene God toezingen in een psalm die op naam staat van koning David, en die, net als het Gilgamesj epos, de mens tot bijna een god verklaart.

Gezongen : *psalm 8*

Het verhaal over Gilgamesj wordt voorafgegaan door dat over zijn voorvader Oetnapisjtím, de Noach figuur in dit epos, de man die ooit met zijn boot de watervloed de baas werd en daarom door de goden onsterfelijk werd gemaakt. De schrijver laat deze Oetnapisjtím zelf zijn avontuur vertellen. Daarin is, net als in de Bijbel, zeven het heilige getal :

De grote goden vatten het plan op een watervloed te ontketenen.[...]
Maar één van hen, de vooruitziende Ea, vertelde hun plannen door aan mij,
Hij zei mij :
Breek je huis af, bouw een boot.
Doe afstand van je rijkdommen, houd alleen de levende have.
Geef je bezit op, en red je leven.
Breng het zaad van al wat leeft in het schip.
Laat de boot die je bouwt de juiste afmetingen hebben.
De lengte en de breedte moeten gelijk zijn.’
[...]
Ik begreep alles en zei tegen Ea, mijn Heer :
‘Het bevel dat u zojuist gegeven hebt, mijn Heer,
Zal ik gehoorzamen en uitvoeren.’
[...]
Ik voorzag de boot van zes dekken
En verdeelde haar zo in zevenen.
[...]
Het vaartuig werd met grote moeite te water gelaten
[...]
Al mijn levende have laadde ik in
Ik bracht mijn familie en verwanten aan boord,
De dieren van het veld en de dieren van de wildernis
[...]
Het beslissende moment brak aan [...]
Soms ging ik naar buiten om te kijken hoe het weer er uitzag.
De storm was verschrikkelijk om te zien.
Ik ging het schip binnen en sloot de deur.
[...] Zeven dagen en zeven nachten woedde de stormwind.
De watervloed en het onweer vernietigden de aarde.
Toen de zevende dag was aangebroken,
Ging de storm die de geweldige watervloed had opgestuwd op slag liggen,
Nadat hij eerst als een barende vrouw om zich heen had geslagen.
De zee kalmeerde,
De boze wind ging liggen
En de watervloed hield op.
Ik keek naar het weer ; overal heerste stilte.
Het mensdom was tot aarde vergaan.
Het overstromde land strekte zich voor mij uit, zo plat als een dak.
Ik opende het luik, het zonlicht viel op mijn gezicht.

Ik knielde neer en huilde.
De tranen stroomden over mijn gezicht.
Ik stond op de uitkijk naar een oever, een einde aan de zee.
Op een afstand van twaalf maal twaalf zag ik land oprijzen!
Het schip strandde op deze berg Nimoesj.
De berg Nimoesj hield het schip in zijn greep
En liet het niet meer gaan.
[...]
De zevende dag liet ik een duif los.
De duif vloog weg en kwam weer terug.
Ze had nergens een rustplaats kunnen vinden, en rechtsomkeer gemaakt.
Ik liet een zwaluw los.
De zwaluw vloog weg en kwam weer terug.
Ze had nergens een rustplaats kunnen vinden, en rechtsomkeer gemaakt.
Ik liet een raaf los
De raaf vloog weg en zag dat het water wegzakte.
Ze at, fladderde rond, lichte haar staart en keerde niet terug.
Ik keerde mij naar de vier windstreken en bad.
Ik offerde aan de goden.
Ik plengde een offer op de top van de berg. [123-124]

Pianospel, één tot twee minuten

Dan volgt het verhaal over koning Gilgamesj, de nazaat van deze onsterfelijke Oetnapisjtîm, een verhaal in oosterse stijl, beeldend en vol herhalingen, zoals in de psalmen. Om van de grote maar gewelddadige Gilgamesj een goed mens te maken geven de goden hem een compagnon. De schepster - een vrouwelijke god - scheidt, net als in onze Bijbel - een man naar het beeld van een mannelijke god : Enkidoe, maagdelijk geboren in de stilte van de nacht. En zoals Adam en Eva zagen dat ze naakt waren en elkaar begeerden toen ze van de boom van kennis van goed en kwaad hadden gegeten, zo zien we ook in dit epos seksualiteit en wijsheid samengaan.

Gilgamesj die alles gezien heeft, de grondvesten van de wereld.
Hij die alles wist, alles begreep
[...]
Die de randen van de wereld in ogenschouw nam, het eeuwig leven zoekend.
[...]
Geen koning kan met hem vergeleken worden.
Geen die als Gilgamesj kan zeggen : 'Ik ben koning.'
Sinds de dag van zijn geboorte is zijn naam bekend.
Twee derde aan hem is goddelijk, een derde menselijk.

De grote godin Aroeroe vormde zijn prachtige gestalte.

[...]

Hij gaat op en neer door de straten van Oeroek, zijn stad.

Als een wilde stier met geheven hoofd.

Zijn gevechtssklare wapen vindt zijn gelijke niet

Zijn metgezellen moeten steeds klaar staan om zijn oproep te volgen.

Hij valt de mannen van Oeroek te pas en te onpas lastig.

Gilgamesj laat de zoon niet bij de zijn vader,

Dag en nacht gaat hij onstuimig te keer.

Hij, de herder van Oeroek, machtig, kundig, waardig en wijs.

Gilgamesj laat het meisje niet bij haar moeder.

De inwoners van Oeroek beklagden zich. [47]

[en de god] Anoe schonk aandacht aan hun klachten.

Hij ontbood de grote godin Aroeroe :

'Jij, Aroeroe, schiep de mensheid.

Schep nu een man met net zo'n vurige inborst als Gilgamesj.

Zij zullen aan elkaar gewaagd zijn en Oeroek zal opgelucht ademen.

Toen Aroeroe dit hoorde,

Vormde zij zich een beeld van Anoe.

Aroeroe maakte haar handen nat,

Nam een homp klei en smeed die naar buiten.

Zij schiep in de steppe de held Enkidoe,

geboren uit de stilte van de nacht... [47-48]

[...]

Met de gazellen eet hij gras,

Met de kudde verdringt hij zich bij de drinkplaats

Met de wilde dieren doet hij zich te goed aan water.

[...]

Toen zag Sjamchat, de dochter van de godin van de liefde, Enkidoe. [...]

Sjamchat liet haar kleed vallen en hij dekte haar.

Zijn liefdesspel ging als een fluistering over haar heen.

Zes dagen en zeven nachten bleef Enkidoe overeind en bedreef de liefde met haar.

Toen zijn wellust eindelijk verzadigd was

Richtte hij zich naar zijn kudde.

Maar zodra de gazellen Enkidoe zagen, sprongen zij op en renden weg

Het wild van de steppe week van zijn zijde.

Enkidoe sprong op, maar zijn lichaam was krachteloos.

Zijn benen weigerden toen hij zijn kudde achterna wilde lopen.
Hij schrompelde in elkaar, was niet zoals vroeger.
Maar wel was hij wijzer geworden, ruimer van begrip.
Hij keerde terug [...]
Hij zag Sjamchat in het gelaat.
Wat zij zei, hoorden zijn oren.

Sjamchat zei tegen hem, tegen Enkidoe;
'Mooi ben je, Enkidoe, als de goden.
Waarom ren je met de dieren over de steppe?
Kom, ik zal je meenemen naar Oeroek [...]
Waar de sterke Gilgamesj is, de volmaakte.

kort intermezzo : pianospel

In een gevecht dat doet denken aan het Bijbels gevecht van Jakob en de engel verandert het geweld tussen die Gilgamesj en Enkidu in vriendschap en liefde. Samen verslaan ze daarna in het cederwoud het monster van het kwaad. Met vreselijke gevolgen, want niet alle goden zijn het daar mee eens.

Op de Grote Markt stuitten zijn op elkaar,
Gilgamesj en Enkidoe –
Ze pakten elkaar beet
En vochten als stieren
Ze versplinterden de deurposten,
De muren trilden.
Gilgamesj en Enkidoe pakten elkaar beet
De muren trilden

Toen gaf Gilgamesj toe, de voet nog op de grond.
Hij kalmeerde en draaide zich om.
Toen hij zich had omgedraaid, zei Enkidoe tegen Gilgamesj :
'Je moeder baarde een uitzonderlijke man'.

Ze omhelsden elkaar en sloten vriendschap [58-59]

[Toen zei Gilgamesh tegen Enkidoe :]

'In het woud woont de verschrikkelijke Choembaba.

Jij en ik, we zullen hem doden
En daarmee al het kwaad op deze wereld.
Laten we de cederboom vellen!' [59]

De Ouden van de stad zegenden Gilgamesj
En gaven hem goede raad mee voor onderweg:
[...].
Moge Enkidoe zijn vriend behoeden, zijn metgezel beschermen.
Moge hij hem veilig terugbrengen bij zijn vrouwen [65]

Gilgamesj spreekt Enkidoe moed in :
'Jij die vertrouwd bent met het strijdgewoel.
[,,,
Vergeet de dood, wees niet bang.
Hij die voorop loopt,
Beschermt zichzelf en redt zijn metgezel. [78]

Enkidoe spreekt Gilgamesj moed in :
'Één alleen kan niet overwinnen,
Maar twee kunnen het wel.
Sterker dan vader leeuw zijn twee welpen.' {79}

Zij kwamen aan bij het groene woud.
Zij zeiden geen woord meer.
Zij hielden zich doodstil. [78}

Toen heeft Gilgamesj Choembaba op de grond doen neerzinken.
Twee mijlen ver zuchtten de ceders.
Samen met zijn vriend heeft Enkidoe hem gedood.
Het woud weeklaagde en de ceders zuchtten.
Enkidoe sloeg de wachter van het woud dood.
Wiens stemgeluid de Hermon en de Libanon deed beven.
De bergen schokten.
De bergketens beefden.
Hij sloeg de wachter van de ceders dood. [82}

Ze maakten een vlot.
Enkidoe bestuurde het,
Terwijl Gilgamesj het hoofd van Choembaba droeg. [83] [...]

Kort intermezzo : pianospel

De goden waren in vergadering bijeen.

[en zeiden]:

‘Gilgamesj en Enkidoe hebben [...] Choembaba gedood,

Die de cederbergen bewaakte’

Anoe zei : ‘Één van hen moet sterven.’

Enlil antwoordde : ‘Laat Enkidoe stervan,

Maar laat Gilgamesj niet sterven.’ [91]

[...]

Vanaf die dag namen Enkidoe’s krachten af.

Hij bleef liggen, een eerste en een tweede dag.

De dood zat bij Enkidoe’s bed.

Hij bleef liggen, een derde en een vierde dag.

De dood zat bij Enkidoe’s bed

Hij bleef liggen, een vijfde, een zesde en een zevende dag.

Zijn ziekte werd al erger. [97]

Toen de ochtendschemering aanbrak,

Klaagde Gilgamesj :

Ik huil om Enkidoe, mijn vriend.

Als een klaagvrouw, klaag ik.

Bijl aan mijn zijde, mijn rechterhand!

Dolk in mijn riem, schild dat vóór mij is!

Mijn feestkleed, mijn mannelijk vuur!

Een boze geest is opgestaan en heeft alles van mij weggenomen.

Mijn vriend, opgejaagd muildier,

Wilde ezel van het gebergte, luipaard van de steppe,

Enkidoe, mijn vriend, opgejaagd muildier, [...]

Met wie ik samen bergen heb beklommen,

En Choembaba, de machtige koning van het cederwoud, heb verslagen,

Wat is dit voor slaap die jou in zijn greep houdt?

Draai je om naar mij!

Waarom luister je niet?

Maar hij sloeg zijn ogen niet op.

Gilgamesj voelde Enkidoe’s hart : het sloeg niet meer.

Hij bedekte het gezicht van zijn vriend als een bruid.

Hij cirkelde als een adelaar om hem heen.
Als een leeuwin die van haar welpen is beroofd,
Liep hij onrustig voor zijn vriend op en neer.
Hij rukte zijn haar uit en gooide het op de grond.
Hij trok zijn kleren uit en wierp ze van zich af
Alsof ze besmet waren.

Intermezzo : kort piano spel

Gilgamesj wordt mens, niet alleen door de aanwezigheid en de liefde van zijn vriend maar na diens dood ook door zijn afwezigheid : nu moet hij ook de sterfelijkheid van het menselijk bestaan leren aanvaarden. Dat gaat met veel rouw en strijd gepaard. En de godenwereld laat het daarbij afweten. Gilgamesj gaat op reis naar zijn onsterfelijke voorvader Oetnapisjtum die de vloed overleefde. Een bierverkoopster, de wijze kasteleinse, spreekt hem toe in de taal van de sterfelijke mens, van het gezond verstand, op een toon die de schrijver van het boek Prediker, vele eeuwen later lijkt overgenomen te hebben.

[Gilgamesj vertelde de wijze kasteleinse zijn verdriet] :

Ik ben bang voor de dood, daarom zwerf ik over de steppe.
Het lot van mijn vriend Enkidoe achtervolgt mij. [...]
Hoe zou ik kunnen zwijgen, hoe het voor me houden:
De vriend van wie ik hield, is tot aarde geworden.
Zal ik niet, net als hij, eens gaan slapen om nooit meer op te staan?
Mijn vriend, die ik zozeer liefhad,
die samen met mij alle moeilijkheden doorstond.
Enkidoe, die ik zozeer liefhad, [...]
Viel het lot van alle mensen ten deel..
Dag en nacht heb ik om hem gehuild.

Hij zou door mijn schreeuwen kunnen opstaan!

Zes dagen en zeven nachten
Totdat de wormen uit zijn neus kwamen.

Na zijn dood ben ik op zoek gegaan naar het leven - [eeuwig leven] :.
Ik heb als een struikrover onafgebroken over de steppe gelopen.
Nu, kasteleinse, sta ik voor je.
Moge ik de dood, waar ik zo bang voor ben, niet te zien krijgen!

De kasteleinse zei tegen Gilgamesj :

'Gilgamesj, waar ga je heen?
Het eeuwig leven dat je zoekt, zul je zeker niet vinden.
Toen de goden de mensheid schiepen,
Gaven ze de dood aan de mensen;
Het eeuwig leven hielden ze voor zichzelf.
Dus, Gilgamesj, eet je dik!
Maak pret, vier dagelijks feest!
Ga dag en nacht dansen, maak muziek!
Laten je kleren schoon zijn en je hoofd gewassen,
Baad jezelf in water!
Zie het kind dat je hand vasthoudt,
Laat je vrouw zich verheugen op je mannelijk vuur!
Dat is wat een mens moet doen!'

Gilgamesj zei tegen haar, tegen de kasteleinse:
'Kasteleinse, waarom praat je zo?
Ik ben bedroefd, mijn hart treurt om mijn vriend.
Kasteleinse, waarom praat je zo?
Ik ben bedroefd, mijn hart treurt om Enkidoe.' [111] [...]

Kort intermezzo : piano

*[Wanneer Gilgamesj tenlotte de zeeën bij de onsterfelijke Oetnapisjtim is aangekomen,
vraagt deze hem :]*

'Waarom, Gilgamesj, stapel jij klacht op klacht?
Jij die van goddelijke oorsprong bent!
Jij die de goden als vader en moeder hebt!
Waartoe heb je je ingespannen?
Wat heb je bereikt?
[...]
Het enige dat je doet is het einde van je dagen dichterbij brengen.
[...]
Ogen die in de zon kunnen kijken hebben nog nooit bestaan.
[...].
De grote goden komen bijeen.
[...].
Zij bepalen dood en leven.
Zij delen niet het aantal dagen van de dood mee.
Alleen die van het leven leggen ze vast.' [117-118]

Gilgamesj blijft niets anders over dan zijn leven te leven zoals het is : eindelijk, sterfelijk .

In de tijd die hem nog geschonken is, zo lezen we, ontdekt hij landen, verzamelt hij wijsheid, en hij komt tot rust. Hij bouwt een stad, Oeroek, als gedenksteen voor al zijn moeite. De resten daarvan zijn nog altijd te bezichtigen, niet ver van Bagdad.

Intermezzo ; kort pianospel

En de goden zien toe.

Zoals ook onze God, de ene God van jodendom, christendom en islam, toeziet. Hij of zij is nog altijd eeuwig en onsterfelijk, en wij mensen - 'bijna-goden' - blijven sterfelijk. Maar we hopen ook nog altijd ergens - terecht of onterecht - op het godengeschenk van onsterfelijkheid.

Meer dan de religie lijkt de wetenschap tegenwoordig in die hoop voorop te gaan. Daar is onlangs een 'onsterfelijkheids-gen' ontdekt. Wie weet wat de toekomst nog in petto heeft, en zal ons verre nageslacht ooit over ons denken zoals wij vandaag over Gilgamesj.

Wat daar ook van zij, het Godsgeschenk bij uitstek - niet voor een hiernamaals maar voor een hiernumaals - is sinds altijd het woord, de taal die wij mogen spreken : het woord dat in den beginne bij God was, het woord dat mensen tot mensen maakt, ons samenbrengt en boven onszelf uit doet reiken. Dat was zo in de tijd dat mensen samen luisterden naar het Gilgamesj epos, en dat is nog altijd waar voor ons die samenkomen rond het verhaal van Mozes, de profeten, en de man uit Nazaret, Woord bij uitstek.

Het Woord, zo zingen wij, is Gods liefste gezellin. En het is onze grootste schat, die wij in broze vaten rondragen, maar waarmee wij mensen het aanschijn van deze aarde beetje bij beetje mogen vernieuwen.

Laat ons die hoop vieren, ook vandaag weer.